

Justyna Radłowska

Religia żydowska w obliczu wyzwań współczesnego świata

Żydowskie losy i religia są tematem wciąż obecnym zarówno w kulturalnym jak i w politycznym życiu wielu narodów. Dzieje ludu wybranego i narodziny judaizmu – jednej z trzech wielkich religii monoteistycznych w znacznym stopniu wpłynęły na kształtowanie się żydowskiej tożsamości. Wiara stała się kamieniem milowym w procesie tworzenia prawa i zrębów żydowskiej państwowości. Norman Solomon wydaje się potwierdzać tę tezę, pisząc: „(...) religii nie da się oddzielić od społeczeństwa, historii, życia uczuciowego i intelektualnego jej wyznawców”²⁹². Tak też jest w przypadku Izraelczyków – współczesnych mieszkańców państwa Izrael – dla których religia jest najważniejszym punktem odniesienia przy podejmowaniu ważnych decyzji i stanowi zarazem swoisty klucz do zrozumienia podstawowych zasad, jakimi kierują się w swoim życiu obywatele żydowskiego państwa.

Kwestia przynależności do społeczności żydowskiej determinuje pozostałe sfery życia. Zgodnie z zawartą w Talmudzie definicją Żydem jest każde dziecko, którego matka wyznawała religię mojżeszową. Zasada ta ściśle obowiązuje w środowiskach ortodoksyjnych i świadczy o stosowanej tam wykładni matriarchalnej. Odstępstwem od tradycyjnej halachy²⁹³ jest judaizm reformowany, który uznaje potomka zrodzonego z żydowskiego ojca za pełnoprawnego członka społeczności żydowskiej pod warunkiem, że dziecko zostało wychowane w tej tradycji. Według prawa izraelskiego każda osoba, która poddała się obrzędowi konwersji otrzymuje obywatelstwo żydowskie. Wspomniany rytuał, którego istotą jest oczyszczająca kąpiel, polega na zanurzeniu się w mykwie²⁹⁴ w obecności trzech rabinów i dokonaniu obrzezania w przypadku mężczyzn.

²⁹² N. Solomon, *Judaizm*, Warszawa 1997, s. 12.

²⁹³ Halacha – określana jako kulturalny system norm prawnych. Zawarte w niej przepisy szczegółowo określają wszystkie aspekty życia Żydów, przedstawiają także rozstrzygnięcia spornych kwestii prawnych. Halacha jest autonomicznym zbiorem regulacji prawnych, której obce są jakiegokolwiek zmiany dotyczące zarówno wprowadzania jak i stosowania nowych przepisów – A. Gotzmann, *Jüdisches Recht im kulturellen Prozeß: die Wahrnehmung der Halacha in Deutschland des 19. Jahrhunderts*, Tübingen 1997, s. 3 i 6.

²⁹⁴ Basen w łaźniach żydowskich połączone ze zbiornikiem wody bieżącej, np. deszczówki, służących do rytualnych kąpiei.

Jedynym odstępstwem u ortodoksów jest zezwolenie na kąpiel w luźnej koszuli. Konserwatyści nie zawsze przestrzegają wszystkich szczegółów, a judaizm reformowany odrzucił całkowicie obrzęd zanurzenia i obrzezania, dlatego też – jak pisze Alan Unterman – ten rodzaj nawrócenia nie jest uznawany zarówno przez ortodoksów, jak i konserwatyistów²⁹⁵. Konwersja na judaizm jest aktem zindywidualizowanym i wiąże się z przyjęciem wiary, nauki i zwyczajów kultury żydowskiej. Rytuał ten poprzedza długi okres przygotowawczy. Trwa on zwykle 2–3 lata (u Żydów ortodoksyjnych nawet do 4–5 lat), kandydat przyswaja sobie zasady egzystencji we wspólnocie i ma czas, by jeszcze raz wszystko przemyśleć i podjąć właściwą decyzję. Prozelita, który pomyślnie przeszedł obrzęd nawrócenia, staje się pełnoprawnym członkiem gminy i od tej pory musi przestrzegać wszystkich zakazów i nakazów dotyczących społeczności żydowskiej. Rytualna kąpiel jest symbolem nierozzerwalnej więzi z narodem Izraela – „Człowiek, który ją przeszedł, bez względu na swoje późniejsze decyzje, uważany jest za Żyda”²⁹⁶. Przynależność do narodu żydowskiego ma dla współczesnych Żydów znaczenie podstawowe.

Dramatyczne przeżycia historyczne, które stały się udziałem tego narodu, spowodowały wzmocnienie poczucia wspólnoty i stopniową alienację widoczną zwłaszcza w środowiskach ortodoksyjnych²⁹⁷. Fundamentalną zasadą izraelskiej polityki jest wyznawana przez mieszkańców Izraela zasada dotycząca żydowskiego charakteru ich ojczyzny. Zgodnie z tą regułą Izraelczycy uważają swoje państwo za ojczyznę Żydów, dlatego nazywają Izrael państwem żydowskim. Dowodem potwierdzającym to stanowisko jest uchwała Knesetu stanowiąca prawo konstytucyjne, według którego żadna partia polityczna, która kwestionuje sens istnienia państwa Izrael, nie może kandydować do

²⁹⁵ A. Unterman, *Żydzi. Wiara i życie*, Warszawa 2005, s. 21.

²⁹⁶ A. Zagner, *Na początku była obietnica*, [w:] J. Baczyński, M. Turski, L. Będkowski (red.), *Historia Żydów*, Polityka, wydanie specjalne, nr 1/2008, s. 10.

²⁹⁷ M. Toch zwraca uwagę na położenie geograficzne Państwa Izrael, które sprawiło, iż kraj ten stał się przedmiotem konfliktu wielkich mocarstw, a zaistniały spór spowodował wykształcenie u Żydów poczucia jedności religijnej i państwowej – M. Toch, *Die Juden im Mittelalterlichen Reich. Enzyklopädie Deutscher Geschichte Band 44*, München 2003, s. 1.

parlamentu²⁹⁸. Stopniowe zamykanie się we własnej skorupie powoduje skazywanie siebie jako narodu na stopniową alienację, która – zdaniem Izraela Szahaka – może być niebezpieczna nie tylko dla mieszkańców Izraela (w tym gojów), lecz także dla Żydów żyjących poza tym obszarem²⁹⁹. Emerytowany profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie analizuje w swojej książce ponure aspekty polityki Izraela, pokazuje wpływ Talmudu i wielowiekowej tradycji na życie obywateli tego państwa³⁰⁰. W swoich sądach kwestionuje twierdzenie, jakoby Izrael był państwem demokratycznym, pokazując przypadki nietolerancji wobec gojów. Autor ten stwierdza, że państwo izraelskie, prowadząc politykę prożydowską, dyskryminuje gojów w trzech aspektach, a mianowicie: prawa do zamieszkania, prawa do pracy, godzi także w zasadę równości wobec prawa³⁰¹. Na podstawie uchwalonych przez Żydowski Fundusz Narodowy³⁰² przepisów, pierwszeństwo w osiedlaniu się, zakładaniu firm i zatrudnianiu mają obywatele żydowscy. Warto wspomnieć o świadectwie imigracyjnym, które zapewnia Żydom bezwarunkowe prawo wjazdu i osiedlania się na terenie Izraela. „Syn marnotrawny” powracający po długiej nieobecności do ojczyzny otrzymuje szereg ulg celnych, ma prawo do zasiłku, zapomogi i niskoprocentowanej pożyczki. Wszystkie te świadczenia są wyrazem polityki dyskryminacji, mają bowiem zachęcić Żydów do powrotu, a gojów zmusić do emigracji i uczynić tym samym z Izraela – jak podkreśla Szahak – państwo jeszcze bardziej żydowskie. Autor ten reprezentuje skrajny pogląd, że państwo Izrael jest budowane w oparciu o koncepcję państwa zamkniętego. Według niego taka polityka może doprowadzić do sytuacji, w której

²⁹⁸ T. Fedorszczak, *Kneset – parlament państwa Izrael*, [w:] M. Sadowski, P. Szymaniec (red.), *Państwo – koncepcje i zadania*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie, zeszyt II, Wrocław 2008, s. 237.

²⁹⁹ I. Szahak, *Żydowskie dzieje i religia. Żydzi i goje. XXX wieków historii*, Warszawa–Chicago 1997, s. 11.

³⁰⁰ „Die Bräuche unserer Väter sind Gesetz“ – „obyczaje naszych ojców są naszym prawem” (Tora) [303: TA-SHEMA, Ashkenazi Jewry, 37]. Zawarte w Torze obyczaje dotyczą m.in. rytuałów, modlitw, pielgrzymek, postu, pochówku i nakazu czystości. Określają sposób gestykulacji i wysławiania się, rodzaj ubioru i sposób organizacji czasu – M. Toch, *Die Juden...*, s. 23.

³⁰¹ I. Szahak, *op. cit.*, s. 15.

³⁰² Żydowski Fundusz Narodowy – organizacja afiliowana przy Światowej Organizacji Syjonistycznej.

państwo to może „stać się przypominającym getto społeczeństwem szczelnie zamkniętym, taką żydowską Spartą, opierającą swą egzystencję na pracy arabskich helotów, na swoich wpływach na polityczny establishment USA oraz na groźbie użycia siły nuklearnej (...)³⁰³.

Interpretacje prawa przez ortodoksyjnych rabinów doprowadzają często do sytuacji absurdalnych. Zgodnie z przepisami jurysdykcji żydowskiej każdy goj, który zabił Żyda, podlega bezwarunkowo karze, ponieważ: „Zgodnie z zasadami religii żydowskiej, morderstwo popełnione na Żydzie jest zbrodnią karaną śmiercią i stanowi jeden z trzech najcięższych grzechów³⁰⁴. Jediną możliwością uniknięcia kary jest przejście na judaizm. Zgodnie z zasadami halachy życie każdego Żyda stanowi samo w sobie najwyższą wartość, a jego ochrona jest fundamentalną powinnością każdego mieszkańca Izraela. Ratowanie życia wyznawcy judaizmu dopuszcza, według Talmudu, profanację Szabatu – jednego z najważniejszych świąt żydowskich. Złamanie zasady zakazu pracy w czasie tego święta usprawiedliwione jest ratowaniem życia, ale pod warunkiem, że zagrożone jest życie Żyda. Jeżeli istnieje duże prawdopodobieństwo, że pod gruzami budynku, lub na tonącym statku może znajdować się Żyd, należy złamać obowiązek świętowania i pospieszyć na ratunek bliźniemu. Regule, która mówi, iż nie należy pomagać gojom, towarzyszy następująca dyspensa: „Zezwala się obecnie na wykonywanie na rzecz nie-Żyda czynności zabronionych przez prawo rabiniczne i naruszających szabat, ponieważ postępowanie takie zapobiega tworzeniu się napięć pomiędzy Żydami i gojami³⁰⁵. Dziedzina, w której najbardziej widoczne są dysproporcje między Żydami a nie-Żydami, jest obszar przestępstw seksualnych. Zdrada w przypadku zamężnej Żydówki jest jednym z największych grzechów. Jeżeli mężczyzną z którym zdradziła męża, był goj, to jest to przestępstwo zagrożone karą śmierci. Żyd, który obcuje z kobietą pochodzenia nieżydowskiego, nie ponosi żadnych konsekwencji, ponieważ gojki traktowane są przez Żydów jak prostytutki, dlatego też postępowanie to nie jest to uważane za grzech cudzołóstwa, ponieważ zgodnie z Encyklopedią Talmudyczną: „Ten, kto doświadczył cielesnie żony goja, nie podlega karze śmierci, ponieważ napisane jest: *żony bliźniego*, a nie

³⁰³ *Ibidem*, s. 26.

³⁰⁴ *Ibidem*, s. 108.

³⁰⁵ *Ibidem*, s. 121.

żony obcego (...)”³⁰⁶. Autor książki *Żydowskie dzieje i religia...* podobnych przykładów podaje wiele.

Izrael Shahak, jak twierdzi, postawił sobie za cel pokazanie opinii publicznej wad polityki zagranicznej Izraela i negatywnych jej konsekwencji, które mogą dotknąć zarówno państwo żydowskie, jak i resztę świata. Problemy polityki zagranicznej Izraela i stosunków Żydów z przedstawicielami innych narodów stały się elementem ważnych dyskusji.³⁰⁷ Jerzy Baczyński w specjalnym dodatku do *Polityki* pisze o kontrowersjach związanych ze stosunkami polsko-żydowskimi. Punktem zapalnym w tych stosunkach było opublikowanie książki Jana T. Grossa *Strach*, która wywołała debatę dotyczącą korzeni antysemityzmu w Polsce. Ważnymi wydarzeniami nawiązującymi do relacji polsko-żydowskich w ostatnim czasie były: 40-lecie Marca 1968 i związane z nim exodusu tysięcy obywateli polskich żydowskiego pochodzenia, 65. rocznica powstania w getcie warszawskim, wizyta papieża Benedykta XVI w synagodze, przypadająca w maju 2008 r. 60. rocznica utworzenia Państwa Izrael, oraz plany dotyczące budowy Muzeum Historii Żydów Polskich³⁰⁸. W kontekście tych wydarzeń głos Szahaka nabiera nowego wymiaru – dla czytelnika może być źródłem wiedzy, która ma zmienić wizerunek Izraela i obalić tworzące podłoże dla rasizmu i antysemityzmu stereotypy.

Głównym celem jest uświadomienie Żydom błędów, jakie popełniają w stosunku do nie-Żydów, a wynikają one – jak twierdzi autor – z dosłownego odczytywania treści Talmudu i nadinterpretacji jego

³⁰⁶ *Ibidem*, s. 123.

³⁰⁷ Pytanie dotyczące żydowskiej tożsamości pojawiło się już w wieku 18 i objęło swym zasięgiem także pierwszą połowę wieku 19. Jest to okres emancypacji w którym zderzają się dwie koncepcje: z jednej strony są to nieuchronne zmiany socjalne, polityczne i mentalne, z drugiej pojawia się wśród Żydów obawa o własną tożsamość, którą do tej pory definiowała religia. Wzajemne relacje zachodzące między Żydami a nowym dla nich środowiskiem zostały określone mianem *Akkulturationsprozesse* – H. Henning Hahn, *Zur Problematik jüdischer Identität in Ostmitteleuropa. Eine Einführung*, [w:] H. Henning Hahn, J. Stüben, *Jüdische Autoren Ostmitteleuropas im 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 2000, s. 15.

³⁰⁸ J. Baczyński, *Wstęp*, [w:] J. Baczyński, M. Turski, L. Będkowski, *Historia Żydów. Trzy tysiące lat samotności, Polityka*, wydanie specjalne, nr 1/2008, s. 3.

przepisów. Choć przez niektórych Szahak może być krytykowany za „kalanie własnego gniazda”, to należy dostrzec, że w metaforycznym znaczeniu książka ta ma zupełnie inną wymowę – autor szuka bowiem złotego środka i dba o dobro własnego narodu, z którym się utożsamia, tworzy szkic wzajemnych relacji, aby czytelnik mógł lepiej zrozumieć motywy postępowania Izraelczyków.

Elementem podstawowym, który wpływa na całą egzystencję narodu żydowskiego jest wiara. Judaizm jest bowiem dla Żydów nie tylko religią, cywilizacją czy kulturą, lecz przede wszystkim sposobem życia, postępowania i działania. Jednym z wielu istniejących we współczesnym świecie wyzwań dla religii Izraela jest – jak pisze Eisenberg – rewolucja społeczno-ekonomiczna i technologiczna naszych czasów³⁰⁹. Zmiany i przeobrażenia społeczne, których jesteśmy świadkami, dotyczące między innymi przerywania ciąży, zapłodnienia *in vitro*, antykoncepcji, eutanazji, których naturalną konsekwencją jest kryzys instytucji małżeństwa, rozwody i swoboda seksualna, stanowią zagrożenie dla żydowskiej rodziny³¹⁰. Przeszkodą dla tradycyjnego obchodzenia świąt są najnowsze osiągnięcia współczesnej cywilizacji, dlatego też część społeczności żydowskiej domaga się zmiany obowiązujących przepisów tak, by stały się one adekwatne do realiów życia.

Państwo Izrael stanowi dla Żydów bezpieczną przystań, jest gwarancją odzyskanej godności i tożsamości, miejscem w którym mogą rozwijać swoje wartości. Zapewnia także – co podkreśla Eisenberg – „(...) podtrzymywanie ciągłości i rozwój nauczania Tory oraz praktykowanie nakazów Prawa (...)”³¹¹. Zarówno w diasporze, jak i w Izraelu charakter państwa żydowskiego jest przedmiotem nieustających dyskusji. Obecna w życiu Izraelczyków polityka jest źródłem ciągłych napięć i konfliktów na tle religijnym, a także polityczno-społecznym. Religia i sposób jej interpretacji prowadzi również do sporów między Żydami świeckimi i praktykującymi. Liberalni obywatele domagają się większej swobody w

³⁰⁹ „Die Emanzipation in der Gesellschaft provoziert auch die Emanzipation vom religiösem Ritus“ („Emancypacja społeczeństwa oznacza konieczność emancypacji religijnych rytuałów”) – M. Hettling, A. Reinke, *Handlungslogiken und Sinnkonstruktionen Juden im Breslau der Neuzeit*, [w:] M. Hettling, A. Reinke, N. Conrads, *In Breslau zu Hause? Juden in einer mitteleuropäischen Metropole der Neuzeit*, Hamburg 2003, s. 11.

³¹⁰ J. Eisenberg, *Judaizm*, Warszawa 1999, s. 131.

³¹¹ *Ibidem*, s. 133.

interpretacji, podczas gdy praktykujący opowiadają się za dominacją zasad wiary, które determinują pozostałe aspekty życia. Całą sytuację zaostrzają konflikty na arenie politycznej w tym spór izraelsko-arabski dotyczący Ziemi Świętej. Wszystkie te wydarzenia wywołują negatywne reakcje i zachowania Żydów, które stały się kanwą książki Szahaka.

Remedium na złagodzenie zarysowanych problemów jest wymiana poglądów i myśli, która sprzyja powstawaniu dialogu na arenie międzynarodowej. Żydzi, a zwłaszcza środowiska ortodoksyjne są społecznością hermetyczną. Doświadczenia historii nie pozwalają im zapomnieć o doznanych cierpieniach, dlatego wszelkim zmianom towarzyszą negatywne asocjacje.³¹² Mieszkańcy Izraela odczuwają strach przed zagładą własnego narodu. Wzrastająca obawa stała się źródłem licznych sporów i nieporozumień. Sytuację tę opisuje Konstanty Gebert: „Z całą pewnością w czasach, gdy słabną więzi religijne i etniczne, nowy wymiar żydowskiej tożsamości sprawia, że żydostwu jako wspólnocie losu nie grozi wymarcie – nawet jeśli sami członkowie tej wspólnoty toczą ze sobą zażarte spory o to, co jeszcze ich ze sobą łączy, i chętnie ekskomunikują się nawzajem”³¹³. Publicysta przewiduje „zmiereźnię żydowskiej Europy”, podając liczby obrazujące rozmieszczenie populacji żydowskiej na świecie: „Palestyna, przed wojną miejsce zamieszkania około połowy miliona Żydów, jest dziś Izraelem – największą społecznością żydowską świata; w 2006 r. liczba mieszkańców żydowskiego państwa po raz pierwszy stała się większa od liczby żydowskich mieszkańców Stanów Zjednoczonych: 5,30 do 5,27 mln. Największa półmilionowa społeczność żydowska w Europie, zamieszkująca Francję, to zaledwie niecałe 10 procent żydowskiej ludności Izraela lub USA”. W dalszej części artykułu nawiązuje do wizji Theodora Herzla, „który przewidywał, że powstanie państwa żydowskiego sprawi, iż europejscy Żydzi albo staną się jego obywatelami, albo też w pełni zasymilują się ze społeczeństwami

³¹² Źródłem narastającego wśród mieszkańców Izraela oporu i irytacji, które prowadzą często do gwałtownych reakcji, jest konflikt związany z obowiązkiem ochrony tradycji a pragnieniem utożsamienia się z nowymi wartościami i przejęciem nowego stylu życia – M. Hettling, A. Reinke, *Handlungslogiken...*, s. 10–11.

³¹³ K. Gebert, *Żydzi w XXI wieku*, [w:] J. Baczyński, M. Turski, L. Będkowski (red.), *Historia Żydów...*, s. 94–95.

europiejskimi, wśród których żyją³¹⁴. Pojawienie się żydowskiej mniejszości narodowej stanowi w jego ocenie okres przejściowy, wypadkową planu Herzla. W obliczu wydarzeń i zagrożeń XXI wieku podstawową kwestią dla Izraela staje się zatem samo przetrwanie. Z jednej strony ortodoksja i etniczny patriotyzm, z drugiej religijna swoboda w przypadku amerykańskiej diaspory powodują eskalację konfliktów na tle wiary, religii i obyczajowości. Amerykańska diaspora – jak twierdzi Gebert – wzbudza coraz większe zainteresowanie i staje się coraz bardziej atrakcyjna dla nieżydowskiego partnera³¹⁵. Konwersja w obrządku nieortodoksyjnym, liczne święta i zwyczaje zwiększają szanse przetrwania amerykańskich Żydów, albowiem „(...) w diasporze amerykańskiej żydostwo staje się nie dziedziczną po przodkach tożsamością etniczną czy religijną, lecz wyznaniem, które można przyjąć, modyfikować czy w końcu odrzucić na rzecz innego³¹⁶.

W obliczu przemian strukturalnych, społecznych i politycznych XXI wieku egzystencja w zamkniętej enklawie, którą próbują uczynić z Izraela ugrupowania ortodoksyjne nie jest już możliwa. Najlepszym dowodem może być fakt, że z 15 milionowej populacji Żydów aż 9 milionów wybrało życie w diasporze, znajdując tam swoje miejsce na ziemi. Dobrą konkluzją mogą być słowa Geberta mówiące o tym, że społeczność żydowska przetrwa i choć w Europie – kolebce żydowskiego świata – wizja ta zdaje się nie mieć szans, to w Izraelu i w Ameryce przetrwa na pewno, w nowej zreformowanej postaci³¹⁷.

³¹⁴ *Ibidem*, s. 96.

³¹⁵ *Ibidem*, s. 98.

³¹⁶ *Ibidem*, s. 99.

³¹⁷ *Ibidem*.